

OSNOVNE INFORMACIJE

U Srbiji, kao i u mnogim drugim zemljama sa visokom stopom prevalencije pušenja duvanskih proizvoda, razumevanje faktora koji doprinose početku pušenja kod mladih ključno je za razvoj efikasnih strategija prevencije ali i prestanka. Prema rezultatima međunarodnog istraživanja "Zdravstveno ponašanje školske dece" (HBSC) koje je u Srbiji sprovedeno tokom 2022. godine, 15.1% učenika petog i sedmog razreda osnovne škole i prvog razreda srednje škole probalo je cigarete barem jednom u životu, pri čemu učestalost pušenja raste sa godinama. Osim cigareta, učenici su koristili i zagrevane duvanske proizvode, elektronske cigarete ili nikotinske vrećice. 19.9% učenika koristilo je elektronske cigarete, 12.8% je probalo nargilu, 6.4% zagrevane duvanske proizvode, a 4.9% snus ili nikotinske kesice barem jednom u prethodnih 30 dana.

Istraživanje efekata cenovnih i necenovnih mera kontrole upotrebe duvanskih proizvoda na početak pušenja kod mladih u Srbiji od ključne je važnosti u analizi javnih politika. Razlog tome je stopa prevalencije pušenja među mladima, kao i dugoročnih zdravstvenih posledica koje ono nosi.

Prethodna istraživanja Instituta ekonomskih nauka empirijski su pokazala da povećanje cena duvanskih proizvoda kroz specifične akcize predstavlja efikasnu strategiju za smanjenje ukupne prevalencije pušenja u Srbiji (Zubović i ostali, 2019). Ovaj Sažetak za javne politike zasnovan je studiji koja analizira uticaj promene cena duvanskih proizvoda na početak pušenja kod mladih, uzimajući u obzir i druge faktore.

PODACI I METODOLOGIJA

Istraživanje se zasniva na "*Globalnom istraživanju o upotrebi duvanskih proizvoda među mladima*" (GYTS) sprovedenom 2008., 2013. i 2017. godine u Srbiji. Uzorak obuhvata 11.105 učenika sedmog i osmog razreda osnovne škole i prvog razreda srednje škole, pri čemu najveći deo uzorka čine učenici uzrasta 14 i 15 godina. Korišćen je model razdvojene populacije (*eng. split population model*) kako bi se utvrdio uticaj cenovnih i necenovnih mera na inicijaciju pušenja kod mladih u Srbiji. Model omogućava detaljniju analizu faktora koji utiču na ponašanje, stavove i aktivnosti mladih u vezi sa pušenjem u odnosu na tradicionalne pristupe.

REZULTATI

Prosečna starost ispitanika je 14.5 godina. Mladi u Srbiji u proseku počinju da puše sa 12 godina. Pri tom, razlika između polova je neznatna (11.7 godina za dečake i 12.2 godine za devojčice). Više od 40% učenika probalo je cigarete. Većina njih nije pušila u poslednjih 30 dana. Međutim, od ukupnog broja

ispitanika 3.8% puši svakodnevno, a 3.6% povremeno. Ohrabrujući podatak ukazuje da je 43.7% učenika probalo da ostavi pušenje. Više od 15% njih dobilo je savet od prijatelja da prestanu, a 13% od porodice. Zabrinjavajuće je da više od 10% učenika nije dobilo nikakav savet. Gotovo 60% učenika bilo je edukovano u školi o štetnim efektima pušenja. S obzirom na to da pušenje nije zabranjeno u TV emisijama, više od 80% učenika videlo je osobe koje konzumiraju duvan na televiziji.

Ovaj Sažetak identifikuje ključne faktore koji doprinose početku pušenja među mladima.

Cenovna elastičnost inicijacije pušenja kod mladih:

Elastičnost inicijacije pušenja kod mladih uzima vrednost u intervalu od -0.089 do -0.107. Drugim rečima, povećanje cena cigareta za 10% dovodi do smanjenja broja mladih koji bi počeli da puše za 0.89%, odnosno 1.07%.

Uticaj roditelja: Pušački status roditelja ima jak uticaj na povećanje rizika inicijacije pušenja među mladima. Adolescenti čiji roditelji puše i koriste duvanske proizvode kod kuće imaju značajno veći rizik od početka pušenja u Srbiji.

Uticaj braće/sestara: Mladi koji imaju brata ili sestru koji puše kod kuće suočavaju se sa 25.5% većim rizikom da i sami postanu pušači u poređenju sa onima koji nemaju.

Uticaj vršnjaka: Rizik početka pušenja veći je kod devojčica kada su pod uticajem najboljih prijatelja u poređenju sa dečacima. Razlog se može tražiti i u tome što dečaci češće sami kupuju cigarete u poređenju sa devojčicama.

Politike kontrole upotrebe duvanskih proizvoda:

Necenovne mere kontrole upotrebe duvanskih proizvoda imaju pozitivan uticaj na smanjenje rizika inicijacije pušenja među mladima. Ukoliko se dobro implementiraju, necenovne mere mogu doprineti smanjenju rizika inicijacije pušenja za 5% među mladom populacijom.

Uticaj nastavnika: Nastavnici provode gotovo svaki dan sa učenicima i igraju važnu ulogu u njihovom obrazovanju i vaspitanju. Istraživanje je pokazalo da učenici koji u školskim prostorijama vide svoje nastavnike kako puše, imaju veću verovatnoću da i sami postanu pušači. Konkretno, učenici koji prisustvuju takvim situacijama imaju 5.1% veći rizik inicijacije pušenja u poređenju sa onima koji nisu izloženi takvom prizoru.

Edukacija o štetnostima upotrebe duvanskih proizvoda:

Obrazovanje o štetnim efektima duvanskih proizvoda predstavlja bitan element u prevenciji pušenja i smanjenju njegove inicijacije među mladima. Istraživanja pokazuju da su učenici koji na školskim časovima uče o

negativnim posledicama duvana manje skloni da započnu sa pušenjem. Konkretno, rizik inicijacije među učenicima koji su edukovani o ovom problemu niži je za 6.7%.

KLJUČNI REZULTATI

Najvažniji nalaz istraživanja pokazuje da cena utiče na inicijaciju pušenja među mladima, pored necenovnih mera kontrole upotrebe duvanskih proizvoda.

Povećanje akciza na duvanske proizvode

Ovo istraživanje potvrđuje efektivnost povećanja cena cigareta kao mere kontrole upotrebe duvanskih proizvoda. Poskupljenje cigareta predstavlja značajnu prepreku mladima da češće i intenzivnije puše, smanjujući verovatnoću početka pušenja. Ova mera je posebno važna u zemlji poput Srbije, gde ekonomski faktori imaju značajan uticaj na ponašanje mladih.

Prilagođene necenovne mere kontrole upotrebe duvanskih proizvoda

Analiza je pokazala snažan uticaj necenovnih mera kontrole upotrebe duvanskih proizvoda na inicijaciju pušenja među mladima. Mere poput zabrane reklamiranja duvanskih proizvoda, zaštite stanovništva od izloženosti duvanskom dimu i zabrane prodaje maloletnicima značajno smanjuju verovatnoću da će mladi početi da puše. Ovi preventivni koraci igraju važnu ulogu u zaštiti zdravlja mladih i smanjenju broja novih pušača.

Primena zakona o zabrani pušenja na javnim mestima

Država treba da usvoji zakon koji obezbeđuje okruženje bez duvanskog dima na javnim mestima (poput restorana i barova), ali i da poveća minimalnu starosnu granicu za kupovinu duvanskih proizvoda. Ovakve mere dodatno mogu smanjiti broj mladih koji započinju sa pušenjem.

Svi ovi rezultati ukazuju na hitnu potrebu za dodatnom i kontinuiranom **edukacijom mladih** u Srbiji o štetnim efektima upotrebe svih oblika duvanskih proizvoda.

Neophodno je i podizanje svesti među roditeljima o štetnim posledicama upotrebe duvanskih proizvoda u prisustvu dece, kao i izloženosti sekundarnom i tercijarnom duvanskom dimu u okolini u kojoj borave. Sveobuhvatan pristup, koji uključuje i edukaciju i preventivne mere, neophodan je u rešavanju izazova povezanim sa upotrebom duvanskih proizvoda među mladima i stvoriti zdravije (i ekonomski prosperitetnije)

Tabela 1: Mladi u Srbiji, prema starosti i polu

Starost	Pol	Srbija
10–14	Ukupno	323,322
	Dečaci	166,740
	Devojčice	156,582
15–19	Ukupno	337,351
	Dečaci	172,986
	Devojčice	164,365
20–24	Ukupno	337,105
	Dečaci	172,013
	Devojčice	165,092
25–29	Ukupno	373,087
	Dečaci	190,414
	Devojčice	182,673

Izvor: RZS baza podataka, dostupno na:
<https://data.stat.gov.rs/?caller=SDDDB>

Tabela2. Struktura ispitanika prema starosti

Starost	Broj	%
13	1,994	17.96
14	3,325	29.94
15	3,973	35.78
16	1,813	16.32

Izvor: Kalkulacija autora na osnovu GYTS podataka

Zahvalnost

Ovo istraživanje je finansirao Bečki institut za međunarodne ekonomske studije (WiiW). WiiW je partner Bloomberg Philanthropies inicijative za smanjenje upotrebe duvanskih proizvoda. Stavovi izraženi u ovom istraživanju ne odražavaju nužno stavove Wiiw-a ili Bloomberg Philanthropies.

Institut ekonomskih nauka, Beograd, Srbija je deo regionalne mreže istraživača iz Jugoistočne Evrope na projektu „Oporezivanje duvanskih proizvoda u Jugoistočnoj Evropi“.

Autori

Olivera Jovanović i Jovan Zubović, Institut ekonomskih

nauka, Beograd, Srbija. Kontakt: ttien@ien.bg.ac.rs

Reference

Zubović, J. & Vladislavljević, M. (2019). Impact of Tobacco Tax Increases on Cigarette Consumption and Government Revenues in Southeastern Europe countries. Regional Study. Institute of Economic Sciences, Belgrade, Serbia.

